

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr DOROTY KRUK

WOKÓŁ POJĘCIA 'STRATY'.

**ANALIZA SEMANTYCZNA WYBRANYCH JEDNOSTEK JĘZYKA
REPREZENTOWANYCH PRZEZ CZASOWNIK *STRACIĆ*
ORAZ WYRAŻEŃ BLISKOZNACZNYCH
(promotor: dr hab. Katarzyna Dróżdż-Łuszczuk)**

Przedmiotem rozprawy mgr Doroty Kruk jest analiza składniowa i semantyczna czasownikowych jednostek języka opartych na kształcie *stracić* i jednostek znaczeniowo pokrewnych. Autorka wyodrębniła kilkadziesiąt jednostek, ustaliła ich miejsca walencyjne i nałożone na nie ograniczenia selekcyjne, zaproponowała reprezentacje semantyczne jednostek w postaci rozczłonkowanych eksplicacji podzielonych na presupozycje i asercje, zbudowanych z wyrażen semantycznie prostych lub prostszych od *explicandum*. Autorka zbadała ponadto relacje między jednostkami tworzącymi pole semantyczne z centralnym elementem *stracić*.

Rozprawa składa się z sześciu rozdziałów, wstępu i zakończenia, zawiera też obszerną bibliografię i streszczenie w języku angielskim. Mgr Dorota Kruk przyjmuje założenia metodologiczne strukturalnej semantyki redukcjonistycznej, przedstawiając je precyzyjnie, ostrożnie i zarazem lapidarnie w rozdziale 1. rozprawy (s.8-32). Koncepcja tego rozdziału została bardzo starannie przemyślana. Autorka doskonale zna literaturę należącą już dziś do klasyki metodologii semantyki, a także literaturę najnowszą, i potrafi we właściwy sposób wyważyć proporcje między pracami z różnych czasów, kierując się tematyką i celem swojej rozprawy. Świetnie jest skorelowane wyodrębnianie jednostek języka z metodami opisu polisemii i synonimii.

Rozdział 2 rozprawy (s.33-47), dotyczący stanu badań, składa się z trzech różnych części. Podrozdział 2.1. zawiera omówienie literatury z zakresu strukturalnej semantyki redukcjonistycznej ostatniego półwiecza poświęconej badaniu czasowników. Ten bardzo dobrze skomponowany fragment rozprawy Autorka zamyka autokrytycznym komentarzem do

trzech własnych artykułów (s.38), informując o wycofaniu się z przedstawionych w nich interpretacji czasowników i zapowiadając ich nową analizę w dalszej części pracy. W podrozdziale 2.2. omawia wnikliwie wybrane problemy opisu aspektu i prefiksacji czasowników. Autorka przyjmuje za Andrzejem Bogusławskim (2015), że nienacechowanym członem opozycji aspektowej jest forma dokonana (nazywająca zdarzenie) redukowalna do pojęcia elementarnego 'coś stało się z (kimsz/czymś)' (s.41). Nawiązując do kategorii aspektu, omawia dwie, wyróżnione przez Bogusławskiego operacje, dystrybutywną, której wykładnikiem jest prefiks *po-*, i akumulatywną, której wykładnikiem jest prefiks *na-*. W ostatnim podrozdziale (2.3.) stanu badań Autorka rozważa problem miejsca zaimków osobowych w celowniku w strukturze zdania z punktu widzenia ich stosunku do konotacji. Podjęcie tego wątku w rozprawie może budzić zaskoczenie, dopiero bowiem ostatni akapit tego podrozdziału (s.47) wyjaśnia związek pozycji celownikowych z tematyką rozprawy, a mianowicie z interpretacją ciągów typu *coś zmarnowało się komuś*, *coś przepadło komuś*.

W rozdziale 3. (s.48-61) mgr Dorota Kruk stawia kilka istotnych dla całej rozprawy hipotez i wnikliwie je uzasadnia. Autorka przyjmuje, że oprócz elementarnego, niedefiniowalnego *mieć*, postulowanego przez Annę Wierzbicką (2011), istnieją co najmniej dwie dwuargumentowe jednostki złożone fundowane na tym pojęciu, stanowiące przedmiot eksplikacji w rozprawie, mianowicie *ktoś/coś_j ma coś_k* i *ktoś_i ma kogoś_j* (s.54, 60), oraz że *mieć* przyłącza argumenty nieprzedmiotowe mające postać nominalizacji; stanowią one, wraz z samą formą czasownikową, metonimiczne użycia jednostki. Rozdział ten zawiera wiele trafnych myśli i wywodów. Niemniej jednak mam do nich pewne zastrzeżenie. Relacje między wielosegmentowymi jednostkami języka konstytuowanymi przez *mieć* a konstrukcjami syntaktycznymi, w których *mieć* implikuje drugi argument nieprzedmiotowy, nie zostały przedstawione w sposób jasny (s.57-58). Nie wiadomo, jakie Autorka proponuje kryteria odróżniania części jednostek od wyrażeń argumentowych reprezentujących odrębne jednostki. Dlaczego na przykład *mieć świadomość* jest połączeniem jednostek, a *mieć możliwość* stanowi jedną jednostkę (s.58)?

Rozdział 4, (s.62-85) rozprawy jest poświęcony jednostkom języka konstytuowanym przez czasownik tytułowy. Autorka wyróżnia jednostkę podstawową implikującą dwa argumenty przedmiotowe, reprezentowane odpowiednio przez nazwy osobowe i rzeczowe, mianowicie *ktoś_i stracił₁ coś_j*, np. *Marek stracił samochód.*, oraz dwie jednostki od niej derywowane, pierwsza implikuje dwa argumenty osobowe, druga w pozycji argumentu biernikowego jest reprezentowana przez nazwę części ciała; por. np. *Marek stracił*

przyjaciela. – Marek stracił rękę. (s.77) Mgr Dorota Kruk koncentruje uwagę na prezentacji procesu dochodzenia do eksplikacji semantycznych każdej z trzech jednostek. Postuluje ich komponenty semantyczne, a następnie wnikliwie i subtelnie weryfikuje ich adekwatność, odwołując się do licznych testów sprzecznościowych i sekwencji tautologicznych. Struktura formuł eksplikacyjnych jest metodologicznie bez zarzutu, a rozważania dotyczące ich składu leksykalnego i kompozycji mogą być prowadzone bez końca.

W rozdziale 5. (s.86-102) mgr Dorota Kruk przedstawia charakterystykę składniową, semantyczną i pragmatyczną kilkunastu jednostek języka fundowanych na czasownikach prefiksalnych, spokrewnionych morfologicznie i znaczeniowo z tytułowym *stracić*. Autorka ustala schematy składniowe i proponuje eksplikacje czasowników *utracić, zatracić, natracić, potracić, przetracić, wytracić, zatracić się*. Niektóre czasowniki są interpretowane jako produkty operacji dystrybutywnej i akumulatywnej (*potracić, natracić*), dla innych Autorka ustala formuły definicyjne (np. *zatracić, przetracić, wytracić*), jeszcze inne opisuje jako człony opozycji stylistycznych (np. *utracić – stracić*). Przedstawiona w tym rozdziale analiza czasowników prefiksalnych jest wnikliwa, staranna i przekonująca. Wątpliwości budzi jedynie opis ograniczeń nałożonych na drugą pozycję argumentu przedmiotowego czasownika *potracić*, mianowicie wymóg liczby mnogiej (s.91), a także czasownika *przetracić* (s.96). W drugim wypadku oprócz konieczności użycia liczby mnogiej Autorka ogranicza możliwe wypełnienia pozycji biernikowej do „nazw związanych z pieniędzmi”, np. *majątek, mienie, forsa*. (s.96) Charakterystyki te wymagają ponownego rozważenia, a punktem wyjścia powinny być nazwy zbiorowości na szerszym tle wykładników gramatycznych kategorii liczby (por. np. prace Andrzeja Bogusławskiego 1973 i Kazimierza Feleszki 1980). Jest to dla rozprawy kwestia marginalna, ale warto ją uwzględnić w drukowanej wersji pracy.

W najobszerniejszej części rozprawy, rozdziale 6. (s.103-163), mgr Dorota Kruk analizuje jednostki języka konstituowane przez czasowniki związane semantycznie (ale nie morfologicznie) z tytułowym pojęciem 'straty', takie jak *zmarnować, przepuścić, roztrwonić, zaprzepaścić, przepaść*.

Autorka poświęca trzydziestostronicowe studium, podzielone na cztery podrozdziały, interpretacji jednostek języka konstituowanych przez formy czasownika *zmarnować*, wyróżniając cztery jednostki: trójmiejscową *ktoś_i zmarnował coś_j; czas na coś_k*, dwie dwumiejscowe *ktoś_i zmarnował coś_j* i *ktoś_i zmarnował kogoś_j* oraz jednomiejscową ze składnikiem *się*, która stanowi podstawę dla drugiej jednostki dwumiejscowej (s.110, 131);

por. np. *Marek zmarnował trzy minuty na płacenie kartą. Marek zmarnował koszt wiśni. Trener zmarnował najlepszego zawodnika. Zmarnował się nasz najlepszy zawodnik.* Jednostkom tym są przyporządkowane trafne formuły eksplikacyjne. Za najważniejsze osiągnięcia mgr Doroty Kruk jako autorki analizy omawianej grupy jednostek uważam tezy na temat relacji między ciągiem *ktoś zmarnował coś* a frazą celownikową, a także tezy dotyczące relacji między ciągiem *coś zmarnowało się* a ciągiem *ktoś zmarnował się*. Autorka przekonująco uzasadnia, że do jednostki *ktoś zmarnował coś* można dodać wyrażenie wskazujące funkcję właściciela, używając zarówno celownika, jak i nazwy osobowej / własnej w dopełniaczu; por. (369) – (372), a tym samym dowodzi, że nie ma ostrych granic między celownikiem konwencjonalnym a dzierżawczym (s.123). Znakomicie przedstawia też rozumowanie, z którego wynika konkluzja, że *coś zmarnowało się* jest konstrukcją syntaktyczną, a *ktoś zmarnował się* jednostką języka (s.132).

Redukcja hipotetycznej jednostki trójmiejscowej *ktoś przepuścił coś na coś* do dwumiejscowej *ktoś przepuścił coś* (s.135-136) budzi wątpliwości. To, że nadawca nie musi wiedzieć, na co pieniądze zostały „przepuszczone”, nie stanowi poważnego argumentu za redukcją pozycji syntaktycznej. Pojęcie ‘przyjemności’, które Autorka uznaje za komponent struktury semantycznej badanej jednostki (co jest przekonujące), nie ma klarownie wyznaczonej reprezentacji (s.139). Nie wiadomo, czy chodzi tu o ciąg *ktoś odczuwa przyjemność, komuś jest przyjemnie*, czy jeszcze jakiś inny.

Przedstawiona w kolejnym podrozdziale 6.6. (s.141-147) interpretacja jednostki fundowanej na czasowniku *roztrwonić* jest dobrze przemyślana i pomysłowo uzasadniona. Hipoteza, że jeżeli ktoś roztrwonił coś, to stracił to w wyniku lekkomyślnych działań (s.146), trafnie określa kierunek poszukiwań eksplikacji jednostki. Nie skłania do refleksji krytycznych również opis struktury znaczeniowej jednostki *ktoś zaprzepaścił coś*, implikującej dwa argumenty przedmiotowe, osobowy i obiektowy (zob. podrozdział 6.7.; s.147-155). Definicja jednostki zawierająca komponenty woli, działania i oceny jest bardzo dobrze skomponowana (s.154-155).

W ostatnim podrozdziale rozprawy (6.8.; s.155-163) Autorka koncentruje uwagę na wyborze reprezentatywnej jednostki języka dla czasownika *przepaść*, posługując się metodologicznie bez zarzutu i sprawnie testami składniowymi i semantycznymi. Przyjmuje, że obiektem analizy jest jednostka dwumiejscowa *coś przepadło komuś*, implikująca argumenty przedmiotowe. Budując eksplikację tej jednostki, mgr Dorota Kruk stawia hipotezę i przekonująco ją uzasadnia, że zawiera ona komponent semantyczny ‘coś przestało

być czyjaś własnością', który jest także składnikiem struktury jednostki *ktoś stracił coś*. Ostatnia hipoteza szczegółowa postawiona w tym rozdziale i zarazem w całej rozprawie jest taka, że między jednostką *coś przypadło komuś* a jednostką *ktoś stracił coś* zachodzi relacja konwersji.

Oceniając rozprawę mgr Doroty Kruk globalnie, chcę podkreślić, że do najważniejszych osiągnięć Autorki należy: (i) ustalenie współzależności między jednostką niedefiniowalną *ktoś ma coś* z dwoma argumentami przedmiotowymi a innymi jednostkami reprezentującymi czasownik *mieć*; (ii) zaproponowanie dwudzielnych eksplikacji semantycznych (zbudowanych z pojęć prostszych od eksplikowanych) kilkudziesięciu czasownikowych jednostek języka, wyróżnionych przez Autorkę, należących do tego samego pola z centralnym pojęciem 'straty' i ustalenie pokrewieństwa semantycznego między składnikami pola; (iii) ujęcie uzupełnień nieprzedmiotowych badanych czasowników jako rezultatu operacji metonimicznych.

Konkludując, stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Doroty Kruk spełnia – z **nadwyżką** – wymagania określone w art. 13 Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. 2003 nr 65 poz. 595) z 14.03.2003r. i **stawiam wniosek o dopuszczenie jej Autorki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.**

Kończąc przedstawioną tu ocenę rozprawy doktorskiej mgr Doroty Kruk, stwierdzam, że rozprawa ta jest oryginalną pracą twórczą na wysokim poziomie i stanowi poważny przyczynek do rozwoju semantyki i gramatyki języka polskiego. Po pierwsze, nikt dotychczas nie badał jednostek reprezentujących czasownik *stracić* i wyrażenia pokrewne. Praca Doroty Kruk jest więc nowatorskim ujęciem problemu i **zasługuje na opublikowanie** w całości. Po drugie, mgr Dorota Kruk doskonale zna współczesną literaturę semantyczną i składniową. Po trzecie, Autorka posługuje się umiejętnie i sprawnie metodami semantyki i składni; rozprawa jest metodologicznie bez zarzutu.

W świetle powyższych argumentów **stawiam wniosek o wyróżnienie rozprawy.**

Prof. dr hab. Maciej Grochowski

Toruń, dnia 29 sierpnia 2021 roku